

Ю. Л. БОШИЦЬКИЙ

*Юрій Ладиславович Бошицький, професор,
керівник міжнародного центру правових проблем
інтелектуальної власності при Інституті держа-
ви і права ім. В. М. Корецького*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ

Розвиток економіки України сьогодні надзвичайно гостро вимагає розробки і реалізації довгострокової стратегії всіх сфер життєдіяльності країни. Випуск конкурентноздатної продукції, що задовольняє запит вітчизняного й іноземного споживача, потребує створення і використання нових технологій та об'єктів промислової власності, зокрема винаходів. Результати інтелектуальної діяльності вчених, інженерів, винахідників у всіх країнах світу є одним з головних факторів процвітання держави поряд із працею людини, капіталом і природними ресурсами. Розробки нових технологій та комерційних новинок залежать від створення, охорони та використання об'єктів інтелектуальної власності, а конкурентоспроможний продукт може бути виготовлений лише за допомогою наукомістких технологій, основою яких є об'єкти інтелектуальної власності.

Сьогодні український внутрішній ринок об'єктів промислової власності, пройшовши стадію формування, потребує державної підтримки, запровадження єдиної державної політики щодо інноваційного шляху розвитку економіки. Державна політика має здійснюватись з урахуванням пріоритетів у розвитку науки, підтримки найважливіших галузей виробництва, в яких використання новітніх досягнень техніки і технологій може забезпечити одержання найбільшого ефекту та найбільшої віддачі. Однак інноваційний шлях розвитку не може бути ефективним без подальшого підвищення ролі такої важливої складової нематеріальних активів як права інтелектуальної власності. Правовою основою формування та реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності є Конституція України, закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про інноваційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків», Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України.

Подальший інтенсивний економічний розвиток уже не може продовжуватися на наявній виробничій базі. За висновками експертів, через недовикористання сучасних досягнень науки і техніки Україна втрачає мільярди доларів США. Проте упродовж останніх трьох років фінансування інноваційної діяльності не перевищувало одного відсотка ВВП, а частка бюджетних асигнувань у фінансуванні інновацій зменшилася до 0,3 %. Від недостатнього захисту інтелектуальної власності щороку наша країна втрачає значні кошти.

Однією з умов інтенсифікації суспільного виробництва, прискорення науково-технічного прогресу, підвищення його ефективності є активізація винахідницької діяльності в Україні, а також розробка і впровадження в народне господарство нової високоефективної техніки та технології є трансфер технологій.

Слід зазначити, що поняття «трансфер технологій» у науковій літературі з'явилося нещодавно і своїй появі завдячує як переорієнтації суспільства на ринкові відносини, так і зміні суспільного укладу загалом, що мало місце в Україні наприкінці минулого століття. Слово «трансфер» успішно замінило термін «впровадження», яким адміністративно-командна система називала процес втілення в життя інноваційної пропозиції. Однак це не просто заміщення, а істотне перетворення змісту процесу¹.

Також слід акцентувати увагу на тому, що трансфер технологій це не лише передача інформації про нововведення, а й її освоєння за активної участі як джерела такої інформації, так кінцевого споживача продукції, що виробляється за допомогою такої технології. Тому основний акцент під час трансферу технологій робиться не стільки на технології як такій, а скільки на суб'єктах – учасниках цього процесу². Трансфер тех-

нологій передбачає участь у цьому процесі декількох функціонально різних суб'єктів, найважливішими з яких є джерело та реципієнт технологій.

Вітчизняний законодавець розглядає трансфер технологій як передачу технології, що оформляється шляхом укладення двостороннього або багатостороннього договору між фізичними та/або юридичними особами, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права і обов'язки щодо технології та/або її складових.

Запропоноване у вітчизняному законодавстві визначення трансферу технологій відображає певні підходи, прийняті світовою спільнотою. Як приклад можна навести наступні визначення, що пропонуються відомими американськими джерелами, оскільки останні спеціалізуються у цій сфері чи не найдовше в світі. Так, Консорціум федеральних лабораторій (FLC) визначає трансфер технологій як процес, під час якого наявні знання, виробничі засоби або потужності, що розроблені в рамках бюджетного фінансування, використовуються для забезпечення суспільних або приватних потреб. Національний центр трансферу технологій (NTTC) під поняттям «трансфер технологій» розуміє процес використання технології, експертних знань, ноу-хау або обладнання з метою, яка первинно не визначалася організацією-розробником. При цьому, трансфер технології може мати як результат комерціалізацію або вдосконалення продукту чи процесу.

Існує певний консенсус стосовно бачення процесу трансферу і комерціалізації технологій, який у спрощеному вигляді включає такі послідовні кроки: бюджетні або приватні інвестиції, науково-дослідні роботи, створення і захист інтелектуальної власності, побудова прототипу, випуск корисних продуктів, комерціалізація³.

В юридичній літературі існує декілька підходів щодо форм трансферу технологій, рівнів та механізмів передачі технологій. У роботах вітчизняних науковців, зокрема С. В. Корсунського, виділено чотири типи процесів трансферу технологій: спільні дослідження і розвиток – співпраця бізнес-структур з однією або декількома дослідницькими організаціями: стратегічний дослідницький альянс декількох компаній або партнерство бізнесу з університетами, неприбутковими організаціями, федеральними лабораторіями; ліцензування або продаж інтелектуальної власності – традиційне ліцензування або продаж, коли власник технології передає певну частину прав інтелектуальної власності зовнішній бізнес-структурі в обмін на певні вигоди, часто – фінансові; або внутрішнє ліцензування, коли організація, в якій була розроблена технологія, передає ліцензію структурі всередині установи з тим, щоб започаткувати новий бізнес; технічна допомога – бізнес-структура звертається за допомогою до іншої дослідницької організації з тим, щоб вирішити дуже вузьке і конкретне питання шляхом залучення зовнішніх експертів або обладнання; інформаційний обмін – бізнес отримує доступ до необхідної інформації через участь у конференціях, виставках, семінарах, спеціальних навчальних програмах або шляхом запрошення на роботу співробітників – носіїв необхідної інформації⁴.

Суб'єкти трансферу технологій беруть безпосередню участь у співпраці з іншими організаціями в процесі створення патентоспроможної і привабливої з комерційної точки зору технології. У випадку ліцензування або продажу інтелектуальної власності відбувається, як правило, купівля вже запатентованого продукту, споживачі якого є визначеними. Технічна допомога та обмін інформацією лише опосередковано сприяють вирішенню достатньо вузьких питань або розширенню інформаційної бази в процесі створення придатної до комерціалізації технології.

Трансфер технологій ґрунтується сьогодні на явищах та процесах, які передують конкретній технологічній комерції. Це випуск спеціальної літератури і довідників, створення інформаційних масивів, комп'ютерних банків даних і патентів; проведення виставок, конференцій, симпозіумів, семінарів, організація постійно діючих клубів; перехресне ліцензування на паритетних умовах; навчання, стажування вчених, фахівців, студентів, що здійснюється на паритетних основах вузами, фірмами, організаціями; міграція вчених і спеціалістів із одних країн в інші, із наукових організацій у комерційні структури і навпаки; створення малих високотехнологічних фірм венчурного типу вченими та спеціалістами.

Існує три основні юридичні способи, які можуть бути використані для передачі та придбання технологій на комерційній основі. Перший спосіб – *це продаж власником усіх виключних прав на запатентований винахід* і придбання цих прав іншою фізичною або юридичною особою. Коли всі виключні права, що надаються патентом на винахід, передані власником винаходу іншій фізичній або юридичній особі без обмеження в часі і будь-яких інших умов, говорять, що мала місце передача прав. Юридичний акт, за допомогою якого власник запатентованого винаходу передає свої права іншому, засвідчується письмовим документом, який називається «актом передачі патентних прав» або «передачею прав». Сторона, яка одержує, або одержувач, стає новим власником запатентованого винаходу і придбає всі виключні права, що виникають у зв'язку з видачею патенту на винахід.

Іншим юридичним способом передачі і придбання технологій є *ліцензування*, тобто надання власником запатентованого винаходу іншій фізичній або юридичній особі дозволу на здійснення в певній країні і в обмежений період однієї або більше дій, на які має виключні права власник винаходу, запатентованого у даній країні. Надання такого дозволу означає видачу ліцензії.

Ще один юридичний спосіб передачі і придбання технологій *відноситься до ноу-хау*. Положення, що стосуються ноу-хау, можуть бути записані в окремому від ліцензійного договору документі. Ноу-хау може

бути передано в речовій формі. До такої відносяться документи, фотографії, синьки, комп'ютерні перфокарти, мікрофільми тощо. Ноу-хау може передаватися і в нематеріальній формі. Прикладами передачі ноу-хау в такій формі є пояснення процесу інженером підприємства, що передає, інженеру підприємства, яке приймає, або спостереження за ходом виробничого процесу заводського інженера, який представляє сторону, що передає, на підприємстві, що приймає. Ноу-хау в нематеріальній формі, що відносяться до демонстрації способу виробництва, до консультування з технології виробництва або з інших питань, іноді називають технічними послугами.

Слід зазначити, що експерти ВОІВ констатують, що комерційна передача технологій може здійснюватися разом з продажем, купівлею та імпортом обладнання та інших основних фондів, у межах комерційної концесії і комерційного посередництва, шляхом надання консультаційних послуг, укладення договорів про проект «під ключ» та створення спільних підприємств⁵.

Зазначимо також, що трансфер технологій здійснюється як на комерційній, так і некомерційній основі в рамках таких основних форм як укладення цивільно-правових договорів. Предметом правочинів можуть бути як безпосередньо майнові права інтелектуальної власності на технології, так і послуги щодо технологій; як створення юридичних осіб, внеском до статутного (складеного) капіталу яких є майнові права на технології; як публікації наукового характеру, в яких висвітлюються результати проведених наукових досліджень; як передача технологій, яка відбувається під час проведення різноманітних наукових заходів (семінарів, конференцій, симпозіумів, форумів тощо).

Технологія як об'єкт цивільно-правових відносин має особливості в контексті того, що будь-який об'єкт цивільних прав означає, практично, розгляд питання про цивільно-правовий режим певних категорій явищ об'єктивної дійсності, які віднесені чинним законодавством до переліку об'єктів цивільних прав. Проблема об'єкту цивільних правовідносин зводиться до встановлення поняття про об'єкт цивільних правовідносин і його адекватного застосування до навколишньої дійсності⁶. Одні науковці говорять про об'єкт цивільних правовідносин, інші – про об'єкт суб'єктивного цивільного права, треті – просто про об'єкт цивільного права. Нині існує три основні теорії кількісного складу об'єктів цивільних прав: теорія єдиного правового об'єкту (моністична), теорія множинності правових об'єктів і компромісна теорія, яка визначає значення правового об'єкту і за речами, і за людськими діями. Поширення отримала компромісна теорія, яка є складовою теорії множинності об'єктів цивільних правовідносин.

Об'єкти цивільних прав можна розділити на чотири основних групи, стосовно яких виникають різні за змістом правовідносини: майно (речі), що є, як правило, об'єктами речових прав; дії (роботи, послуги), а також майнові права та обов'язки (тобто поведінки зобов'язаних осіб), що є об'єктом зобов'язальних або корпоративних прав; результати інтелектуальної (творчої) діяльності, що є об'єктами виключних прав; особисті нематеріальні блага, що є об'єктом абсолютних особистих немайнових прав.

ЦК України не містить положення, які б визначали технологію як об'єкт цивільних прав. У той же час, питання, що пов'язане з визначенням місця технології як окремого об'єкту цивільного обороту, є дискусійним серед науковців⁷. Існує декілька обставин, за якими технологію слід розглядати як об'єкт цивільних прав, а саме як складний нематеріальний об'єкт.

Як відомо, фундаментом права інтелектуальної власності є не власність як така, а сукупність виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, і саме з цих позицій повинно здійснюватись правове регулювання права інтелектуальної власності. Із нематеріального характеру нового об'єкту права – технології як сукупності систематизованих знань – виходить, що нею не можна володіти як річчю. У Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» зазначено, що технологія – це результат інтелектуальної діяльності, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік, строк, порядок та послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації і зберігання продукції, надання послуг. При цьому закон визначає, що об'єктом технології виступають наукові та науково-технічні результати, об'єкти права інтелектуальної власності (зокрема, винаходи, корисні моделі, твори наукового, технічного характеру, комп'ютерні програми, комерційні таємниці, ноу-хау або їх сукупність). Таким чином, складовими технології є наукові та науково-прикладні результати, об'єкти права інтелектуальної власності та ноу-хау.

Технологія є складним нематеріальним об'єктом. У Законі про трансфер технологій визначено не лише поняття технології, але й її складової. Правову основу права інтелектуальної власності на єдину технологію складають не лише охоронювані законом результати інтелектуальної діяльності, а й результати інтелектуальної діяльності, які не підлягають правовій охороні, в тому числі технічні дані, інша інформація.

Резюмуючи все викладене вище, зазначимо, що технологія є складним нематеріальним об'єктом цивільно-правових відносин. Це твердження ґрунтується на компромісній теорії об'єктів правових відносин, згідно з якою об'єктом визначається все те, з приводу чого виникають та здійснюються цивільні права і обов'язки, тобто все те, що є предметом або результатом діяльності учасників цивільного обороту. Технологія як складний нематеріальний об'єкт поєднує у собі наукові та науково-прикладні результати, об'єкти права інтелектуальної власності, ноу-хау.

Водночас, стосовно правових питань трансферу технологій можна акцентувати увагу на наступному. По-перше, технологія є багатоаспектним та комплексним поняттям. По-друге, технологія в контексті юридичної науки розглядається як результатом творчої, інтелектуальної діяльності людини.

По-третє, поняття «трансфер технологій» в юридичній літературі України з'явилося нещодавно і пов'язано з переорієнтацією суспільства на нові ринкові відносини.

По-четверте. Темпи зростання частки наукоємної продукції в економіці провідних держав світу стало результатом використання різноманітних форм трансферу технологій з науки в промисловість як на міждержавному, так і на міжрегіональному та міжгалузевому рівнях. Трансфер технологій може здійснюватися як на комерційній, так і некомерційній основі в рамках таких основних форм як укладення цивільно-правових договорів, як створення юридичних осіб, внеском до статутного (складеного) капіталу яких є майнові права на технології; як публікації наукового характеру, в яких висвітлюються результати проведених наукових досліджень; як передача технологій, яка відбувається під час проведення різноманітних наукових заходів (семініарів, конференцій, симпозіумів, форумів тощо).

По-п'яте, відносини, які виникають під час трансферу технологій з однієї сторони, вони регулюються нормами цивільного права. У той же час, відносинам у сфері передачі технологій притаманні риси публічно-правового характеру, що відображається при регулюванні захисту від недобросовісної конкуренції у цій сфері. Публічно-правове регулювання цих відносин проявляється при закріпленні певних обмежувальних умов, які забороняється передбачати в договорах про трансфер технологій.

¹ Попов С. Отличительные особенности понятий коммерциализация и трансфера наукоёмких технологий / С. Попов // Теория і практика інтелектуальної власності. – 2008. – № 6 (44). – С. 67–72.

² Титов В. В. Трансфер технологій. Учебное пособие / Титов В. В. – Режим доступу: http://www.innovbusiness.ru/content/section_r_2708FD6C-1DBF-4E56-8931-0E033F912199.html – Назва з екрану.

³ Martz B. W. A Systems Approach to Technology Transfer / B. W. Martz // Comparative Technology Transfer and Society. – 2005. – Volume 3. – Number 1 (April 2005). – P. 60–75.

⁴ Корсунський С. В. Трансфер технологій у США / Корсунський С. В. – К.: УкрІНТЕІ, 2005. – 148 с.

⁵ Introduction to Intellectual Property: Theory and Practice / [World Intellectual Property Organization]. – Kluwer Law International, 1997. – 656 p. – ISBN 978-9041109385.

⁶ Объекты гражданского оборота : Сборник статей / [Байбак В. В., Белов В. А., Васильев Г. С. и др.] ; отв. ред. М. А. Рожкова. – М.: Статут, 2007. – 541 с. – (Серия «Анализ современного права»; 3). – ISBN 978-5-8354-04*04-9.

⁷ Давидюк О. М. Технологія як об'єкт господарсько-правового регулювання : [Монографія] / Давидюк О. М. – Харків: Видво «ФІНН», 2010. – 176 с. – С. 24.

Резюме

Стаття присвячена деяким правовим питанням, що пов'язані з трансфером технологій. Аналізується поняття «трансфер технологій», його сутність і форми. Пропонується рекомендації щодо оптимізації національного законодавства, що регулює відносини з трансферу технологій.

Ключові слова: технологія, трансфер технологій, ноу-хау, інтелектуальна власність.

Резюме

Статья посвящена некоторым правовым вопросам, связанным с трансфером технологий. Анализируется понятие «трансфер технологий», его сущность и формы. Предлагаются рекомендации по оптимизации национального законодательства, регулирующего отношения по трансферу технологий.

Ключевые слова: технология, трансфер технологий, ноу-хау, интеллектуальная собственность.

Summary

The article is devoted to some law items connected to transfer of technologies. The concept of «transfer technologies», its essence and forms. The recommendations on optimization of national legal system which regulates transfer technology relations are proposed.

Key words: technology, transfer of technologies, know-how, intellectual property.

Отримано 23.06.2011